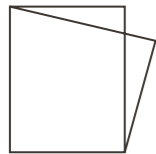

En overset professionsteoretiker: Jean Baudrillard

Ulla Ambrosius Madsen,
lektor, dr.phil., Institut for
Mennesker og Teknologi,
Roskilde Universitet

Jean Baudrillard (1937-2007) var en fransk filosof og sociolog, der i fem årtier – fra ungdomsoprøret til sin død i 2007 – skrev om emner, der spænder vidt fra kritiske analyser af kapitalisme og moderne forbrugersamfund over essays med mere radikale perspektiver på kunst, terror, krig, Amerika, Disneyland, Watergate, kloning, arkitektur, medier, psykoanalyse, transseksualitet til social poetik og fragmenter i det karnevaleske og kannibalistiske, det virtuelle, død og forsvinden. Han regnes for en af de helt centrale figurer i det, der sædvanligvis går under betegnelsen postmodernisme – også på trods af hans egen ironiske og tvetydige afstandtagen fra en sådan kategorisering. Baudrillard, der henter inspiration fra en bred vifte af tænkere, hvoraf især Nietzsche og Bataille skal fremhæves, har forarget og oprørt store dele af det akademiske establishment

med sine skarpe, provokerende og – mener nogle – grænseoverskridende analyser af 'vor tid'. Det skal jeg kort introducere til her. De steder, der er udvalgt til lejligheden, er med henblik på at illustrere, hvordan Baudrillard udfordrer spørgsmål om mening, subjektivitet og videnskab og dermed selve grundlaget for vore ideer om uddannelse og om, hvad det vil sige at have en profession.

Vi starter med 'objektet' – en bred og alsidig kategori hos Baudrillard. De meninger, tydinge og bestemmelser, vi tillægger objekter, er skiftende, flertydige og flygtige. Med udviklingen og accelerationen af forbrugersamfundet bevæger billeder og tegn sig væk fra objektet og profilerer uden faste referenter – ind i en overflod af billeder og af tegn. Det breder sig til alle arenaer i moderne samfund – offentlige som private med

Verden viser sig ikke for os, som den i virkeligheden er.

en skelnen, der i øvrigt næppe giver mening i den sammenhæng. Til samfundsinstitutioner – som fx når ikke bare forbrugsgoder, men vi kunne tilføje også uddannelsesinstitutioner, serviceydelser, kompetencer og professionsområder brandes og markedsføres med henblik på at skulle gøre sig på et marked. Det handler ikke om, hvorvidt branding og markedsføring af eksempelvis uddannelsesinstitutioner er mere eller mindre retvisende, adækvate, repræsentative; men om at billeder, tegn, udtryk overtager, lever deres eget liv i en vrimmel af ord og billeder uden reference til andet end sig selv. Uddannelser, institutioner, skoler forsvinder ind i deres eget brand. Brands, markedsføring, profileringer er som kommunikation af, hvad moderne institutioner indeholder, helt afgørende for, at uddannelser og de institutioner, der huser dem, overlever – altså hvis

man følger en institutionel diskurs. Mere generelt er udfordringen, at i sine stadig mere avancerede og raffinerede former overskygger overtager kommunikation det, det handler om: indholdet. Kommunikation er gået i selvsving og spinner en verden frem, hvor 'sagen' har fjernet sig. Er forsvundet. Kommunikation som ecstasy (Baudrillard 1998).

Verden viser sig ikke for os, som den 'i virkeligheden' er. Den opfattelse deler Baudrillard med flere længe før ham. Her støder vi på en væsentlig skelnen mellem illusion og simulation. 'Virkeligheden' som en illusion kender vi fra den vestlige tænkning, Kant fx og er for Baudrillard den måde verden præsenterer sig på for os, uden nogen egentlig essens. Simulation er vore forsøg på gennem medier, redegørelser, læsninger af verden og også gennem forskning at forstå verden,

skabe sikkerhed, orden, overblik, facts og etablere kontrol over verden omkring os. Det er sådan, vi er vant til at forestille os, hvad det vil sige at forske, studere, undersøge verden. At installere og holde fast i det, vi definerer som fornuften og det rationelle som værn mod kaos og død. Men det er, hævder Baudrillard, et umuligt projekt, der aldrig vil lykkes. Det er som kviksand. Jo mere vi insisterer på orden, indsigt og kontrol, jo større bliver usikkerheden. Jo mere desperat jagten og længslen efter det autentiske, det egentlige, det 'virkelige'.

Der findes ingen ækvivalens, i stedet simulation – altså den opfattelse, at vore 'facts' dækker over fraværet af mening og essens. Dette udfordrer helt grundlæggende forestillinger om, hvilken repræsentation vi mener at kunne tillægge empiriske studier af og i moderne

institutioner. Feltarbejde, etnografi, interviews er i dette perspektiv simulationer. Metoder, der simulerer, at der er adgang til 'virkelighed', til essens. Det må vi i stedet betragte som fortællinger eller beretninger – ligesom analytiske organiseringer og sammenfatninger af findings heller ikke repræsenterer virkelighed. For Baudrillard er teori fiktion.

Det hypervirkelige refererer til en verden med en ekstrem overflod af billeder og fremtrædelsesformer, hvor netop grænserne mellem kommunikation, empiriske facts og underholdning udviskes, hvor det ikke lader sig gøre at trække forbindelser mellem billeder, tegn og virkelighed – fordi der ikke er nogen, ligesom der heller ikke er afgrænsninger. En verden, hvor 'virkelighed' er skjult, forsvundet i fremtrædelse, i projekter, i ord, i billeder. En sådan tilgang åbner for andre måder at se uddannelser på end dem, der fremanalyseres med kritiske sociologiske teorier. Baudrillard bedriver ikke empirisk forskning og er heller ikke optaget af uddannelsesforskning eller af professionsforskning, men indimellem finder vi essays med radikale betragtninger om uddannelse og uddannelsesinstitutioner.

Det er hans særlige måde at læse universitetet et eksempel på. Universitetet er en institution uden formålsbestemmelser og perspektiver for vidensproduktion og med en uforståelig magt, der, som Baudrillard udtrykker det, har besejret, afmonteret sig selv. Magtkritikken fra '68 er ovre – og det gælder ikke bare for kritikken, men også for magten. Vi må ikke forveksle det her med en mere velkendt kritisk analyse af moderne institutioner i krise, som blandt andet kan læses i de reformer, der i en lind strøm ruller ind fx

over universitetet, og som vi politisk og gennem forskning forestiller os, vi kan ændre på. Det præsenterer sig i et andet lys med Baudrillard, sådan må det være, når man analyserer universitetet ind i perspektiver om simulakre, simulation og hypervirkelighed. Universitetet som en verden, der ikke har referenter ud over sig selv, som har udspillet sin rolle som en samfundsmæssig institution, uden et egentligt projekt, et vidensindhold. Universitet ligger i ruiner. Det er en institution i opløsning, en døende, nej død institution. Et kadaver. Og med dette voldsomme billede er der lukket for forestillingerne om, at det er muligt at rette op på den situation.

"Hvis jeg skulle karakterisere den nuværende situation", skriver Baudrillard et sted, "så ville jeg beskrive det som 'efter orgiet'." Det orgie, vi taler om, fortsætter han, er "da moderniteten exploderede blandt os, et øjeblik af frigørelse i alle sfærer" – "politisk frigørelse, seksuel frigørelse, frigørelse af produktionskræfter, frigørelse af destruktionskræfter, kvinders frigørelse, børns frigørelse, frigørelse af det underbevidste, frigørelse af kunsten." (...) det var et totalt orgie – et orgie af virkelighed, af det rationelle, det seksuelle, kritikken såvel som anti-kritikken, af udvikling såvel som udviklingskrisen.' Nu hvor alting er frigjort, konfronteres vi med det store spørgsmål: Hvad stiller vi op, nu hvor orgiet er ovre" (Baudrillard, 2009, s. 3).

Ja, hvad stiller vi op? Nu hvor vi med simulationer – Baudrillards radikale udfordring – stirrer/styrer mod afgrunden?

Baudrillard stopper ikke ved sine ana-

lyser af 'det moderne'. Og selvom han naturligvis ikke opstiller operationaliserbare løsningsforslag til at klare tidens udfordringer, eller funktionelle strategier til udvikling og forandring af den situation, han har fremanalyseret, så finder vi indimellem åbninger, der antyder andre veje for forskning og uddannelse. Men vi skal et lidt uventet sted hen: "Den absolutte regel er, at vi skal give mere tilbage end det vi fik. Aldrig mindre, altid mere. Den absolutte regel for tanken er at give verden tilbage, sådan som den blev givet til os – uforståelig. Og hvis det er muligt give den tilbage lidt mere uforståelig" (Baudrillard, 2008, s. 106).

Det er ikke en ny repræsentation, Baudrillard her lægger op til. I stedet må vi forstå det som en opfordring til os om, hvordan vi kan tænke, arbejde, interagere og formidle i en hypervirkelig verden, efter orgiet. Hvordan vi så skal give mere tilbage end vi fik, og hvad det vil sige at give verden tilbage endda mere uforståelig end vi fandt den, findes der naturligvis ikke svar på. Den poetiske tone hos Baudrillard – både her og andre steder – understøtter ideen om, hvad vi kan læse som en æstetiseret tilgang i/til verden. Hvad vil det sige? Og kan det så bruges som orientering i arbejdet med fagområder og discipliner, som læserne af dette tidsskrift måtte være engageret i? Muligvis ... Men så må vi træde lidt tilbage, lægge vore rationelle analysekategorier til side og se, om ikke vi kunne få øje på noget *andet*. Som når vi skriver om verden.

Baudrillards perspektiv er fatalt.

REFERENCE

Baudrillard, J. (1998). *The Ecstasy of Communication*. New York, NY: Semiotexte.

Baudrillard, J. (2006). *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Baudrillard, J. (2008). *The Perfect Crime*. New York and London: Verso.

Baudrillard, J. (2009). *The Transparency of Evil*. New York and London: Verso.

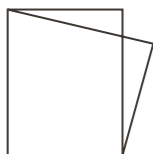
Yderligere litteratur, der introducerer til arbejdet med Baudrillards ideer

Carney, S. & Madsen, U.A. (2021). *Education in radical uncertainty: transgressions in theory and method*. London: Bloomsbury Academic.

Madsen, U.A. (2018). *Baudrillard og pædagogik. Fatal etnografi*. København: Hans Reitzel.

Fredrik Barth: Ethnic Groups and Boundaries

Bibelselskabets Forlag, 2021, 175 sider

John Matthias
Gulløv, ph.d.,
ekstern konsulent

Indledning

I 1969 udkom *Ethnic Groups and Boundaries*, som præsenterede en radikal ny forståelse af, hvad der binder grupper af mennesker sammen og hjælper dem til at opretholde fælles identitetstræk. Bogen var redigeret af den norske antropolog Fredrik Barth med bidrag fra syv skandinaviske antropologer. Den fik hurtigt klassikerstatus og bidrog internationalt til at slå Fredrik Barths navn fast som en af tidens betydeligste antropologer. Her var tale om en radikal nytænkning af, hvordan etniske grupper opretholdes og udvikles.

I bogen forkaster Barth og bogens øvrige bidragsydere ideen om, at etniske grupper er forenet af deres fælles kultur, sprog og religion. I stedet er de defineret af deres grænser til andre grupper. Med denne enkle men radikale pointe brød bogen med hævdvundne teorier om, at etniske grupper opstår omkring fælles kultur og identitet. En af begrænsnin-

gerne ved den type teorier er, at de ikke kan forklare, at vaner, sprog, traditioner og kulturelle artefakter ikke altid er ens inden for en etnisk gruppe. Samtidig kan medlemmer af forskellige etniske grupper have flere træk til fælles, end dem der adskiller dem.

Når man genlæser bogen i dag, er det tankevækkende, at den blev udgivet i 1969 og dermed kun godt tyve år efter, nazisterne med deres uhyrlige raceteorier havde lidt nederlag i 2. verdenskrig. På den baggrund kan man se bogen som et opgør med de politiske og videnskabelige interesser, som i første halvdel af det 20. århundrede forsøgte at udpege og delegitimere bestemte etniske grupper ud fra raciale fællestræk. Tænkningen i bogen kan ses som en antitese til de tilgange til etniske grupper, som reducerede og essentialiserede den sociale diversitet i grupperne, så de fremstod som homogene kultur- og racefællesskaber. Det nye i bogen var således

en tilgang til at forstå etniske grupper relationelt ift. og som produkt af den omverden, de eksisterer i.

Ethnic Groups and Boundaries

Ved at flytte fokus fra indholdet i de etniske kategorier til grænserne, der adskiller, giver bogens forfattere mulighed for at se noget andet, end man tidligere havde gjort. F.eks. havde antropologer traditionelt udført feltarbejde, hvor de over lange perioder registrerede de studerede menneskers grupperinger, vaner, trosforhold, familiestrukturer med mere. Med den tilgang tog de udgangspunkt i, men bekræftede også forestillingen om, at verden bebos af systematisk adskilte sociale grupper med hver sin etniske egenart. Ved at trække på forskellige empiriske eksempler viser bogens forfattere imidlertid, at der kan være overlap mellem grupperes tro og vaner, men alligevel være rigide grænsedragninger og stærke markeringer af tilhørsforhold, men også at det i nogle sammenhænge kan være lettere at skifte etnisk position og status, end man hidtil havde antaget. Ifølge Barth er det især tre forhold, det er vigtigt at være bevidst om for at forstå disse dynamikker. Det drejer sig om:

1. at etniske grupper typisk optræder som kategorier, som kan anvendes af andre til at beskrive gruppen, eller som kan bruges af gruppens medlemmer til selvidentifikation.
2. at man er nødt til at være opmærksom på de mange forskellige processer, som tilsammen skaber etniske grupper.
3. at det er nødvendigt at flytte fokus fra de indre forhold, der konstituerer etniske grupper, til de grænser, der adskiller grupperne fra hinanden.

Opgør med den traditionelle forståelse af etniske grupper

Barth udfordrer antagelsen om, at medlemmer af etniske grupper altid har sprog og kulturelle værdier til fælles, og at medlemmerne har kendetegn, der gør dem genkendelige både for hinanden og udenforstående. Det er med andre ord et opgør med antagelsen om, at etniske grupper grundlæggende opstår, fordi medlemmerne deler race, kultur og sprog internt. Bag denne antagelse ligger også, at etniske grupper er disponeret for at afvise eller diskriminere andre, fordi de i modsat fald ville ophøre med at eksistere. Ifølge bogens forfattere er problemet med disse antagelser, at de giver anledning til at tro, at grænser mellem grupper er givne og baseret på absolutte forskelle, og altså at det er det kulturelle indhold, der definerer grupperne.

I indledningen til bogen gør Barth i stedet gældende, at gruppernes sammenhold defineres gennem grænsedragningerne. Kulturfællesskaber er således et resultat af markører, der udpeger, hvem der hører med, og hvem der ikke er del af den etniske gruppe. Det betyder i praksis, at man ifølge Barth ikke skal prøve at beskrive etniske grupper ud fra deres morfologiske kulturtræk – dvs. ud fra de mest fremtrædende karakteristika. Derved kommer man nemlig til at fokusere på nogle træk snarere end andre, dvs. overgøre betydningen af de mest markante træk, typisk de forhold, der udgør den kulturelle kontinuitet i de etniske grupper. Det kan f.eks. betyde, at man udpeger kulturer i fortiden som en del af kontinuiteten, selv om de er så væsensforskellige, at de, hvis de eksisterede side om side i nutiden, ville blive opfattet som distinkt anderledes. Ud over den problematiske overbetoning af

visse træk fremfor andre antages her en historisk kontinuitet i betydninger, som fuldstændig overser de enorme forandringer, der har fundet sted i alle verdens egne, og som løbende har påvirket og forandret udtryksformer, tro, vaner og betydninger (tænk blot på danskernes forhold til vikingerne).

Følger man bogens tanker, må man betragte etniske grupper som sociale organisationer, som udvikler sig i forhold til, hvad der er socialt hensigtsmæssigt eller virkningsfuldt under givne omstændigheder. Og her vil klassifikationer af en selv og andre altid have stor betydning for, hvordan man forstår omgivelserne og sig selv i den. Det handler både om de tilskrivninger af identitet, som andre foretager, og medlemmernes egne måder at identificere sig selv på og genkende andre medlemmer af gruppen. Barths pointe er, at de distinkte træk kommunikerer grænsedragninger; deres formål er at opretholde etniske dikotomier, som fungerer med en høj grad af præcision i det sociale liv. Sådanne dikotomier hævder Barth findes i to former: dels i form af tegn, som folk kigger efter eller fremviser for at signalere identitet – fx tøj, sprog, indretning, livsstil; dels i form af værdi-orienteringer – moralske standarder og ekspertise – som man ønsker at blive bedømt ud fra. Begge dele fungerer som distinkte markører, og disse markører er magtfulde ift. at anviser bærere af markørerne deres plads i den sociale verden.

Bogens forfattere undersøger ud fra empiriske data, hvordan etniske grænser virker ved at kanalisere det sociale liv i bestemte retninger, også selv om de måder, gruppens medlemmer lever på, ofte indbefatter meget komplekse

organisationer med forskellig adfærd og sociale relationer. Her kan læserne få indblik i, hvordan etniske grupper i blandt andet Norge, Etiopien, Sudan, Mexico og på grænsen mellem Afghanistan og Pakistan lever i samfund, som løbende udvikler og justerer betydningen af de grænser, som organiserer social nærhed og afstand. Det har ofte praktisk betydning, fordi man ved at udpege andre som medlemmer af sin egen gruppe forventer, at de deler værdier og kriterier for vurdering af sociale handlinger, og omvendt, at man ved at udpege andre som medlemmer af en anden gruppe tager det for givet, at de lever efter andre værdier. Bogens eksempler peger dog også på, at en persons etniske tilhør kan ændres, hvis personen i praksis tilegner sig de karakteristika, symbolske såvel som værdimæssige, som ligger til grund for grænsedragningen.

Det vil føre for vidt her at gå i detaljer med bogens empiriske eksempler på, hvordan grænser, distinktioner og diskriminationer konstituerer etniske grupper og adskiller dem fra hinanden. Men forfatterne påviser overbevisende, at de symboler, som markerer og signalerer grænserne, kan ændre sig, så de alt efter behov kan inkludere flere eller færre i gruppen. På samme måde kan en gruppes (forskellige) kulturelle praksisformer og organisatoriske form ændre sig, uden at den etniske gruppe af den grund ophører med at eksistere. Det er denne dobbelte fleksibilitet, som gør det muligt at opretholde adskillelse mellem grupper, fordi selve grænsedragningen kan tilpasses skiftende omstændigheder. Samtidig kan netop grænsedragningen forklare, hvorfor etniske grupper, som radikalt omlægger deres værdi og leve-måde, stadig kan opretholde en fælles

identifikation. Det er altså de etniske grænser, som definerer gruppen, ikke det kulturelle indhold, som omskrives af grænserne.

Læren af bogen er således, at man snarere end at godtage antagelserne om, at gruppefællesskaber bygger på ensartede forudsætninger, har brug for en synsvinkel, der har blik for sociale processer. Og som forstår, at enhver udpegning af andres distinkte kultur i sig selv er en del af en social grænsedragningspraksis.

Bogens relevans i nutiden

Ved en genlæsning af bogen springer det i øjnene, at globalisering og migration har ændret synet på etniske grupper. Identitet er i nogle henseender mere individualiseret, fordi mobilitet, uddannelse og karrieremuligheder giver fleksibilitet og åbner for, at individer kan frigøre sig fra traditionelle gruppetilhørsforhold. Samtidig er diskussionen om etniske grupper og etnisk identitet dog langt fra gledet ud; tværtimod er det et emne, der står højt på dagsordenen verden over. I mange vestlige lande er etnicitet især noget, man forbinder med immigranter. I den sammenhæng bliver Barths pointer relevante igen. Migration ind i Europa og Danmark har gjort nogle etniske kategorier og grænser mindre vigtige, men samtidig er der udviklet nye og mere virksomme grænser og kategorier som f.eks. migranter, tosprogede, flygtninge, asylansøgere, afrikanere, muslimer osv. Derved mister etniske kategorier og distinktioner, som kan være vigtige for migranterne selv, deres funktionelle betydning i de nye værtslande, som til gengæld opfatter dem gennem nye kategoriale etiketter, som de ikke selv påkalder sig, men ikke kan undvige.

Mennesker med forskellige etniske baggrunde betegnes og udgrænses gennem brug af grænsemarkører, som vokser ud af den nye kontekst, de indgår i. Som for eksempel når indvandrere med forskellig etnisk baggrund identificeres og behandles som gruppe i kraft af deres fælles udfordringer med at tale og forstå dansk.

Bogens pointe om, at grænsedragning er en vigtig forudsætning for etniske grupper, giver stof til eftertanke. For hvis etniske grupper ikke vokser frem i kraft af fælles kultur, sprog og historie, så er de et produkt af grænsemarkører, som udpeger og anviser mennesker en bestemt plads i verden. Det betyder, at alle de sproglige, juridiske og sociale kategoriseringer og grænsedragninger, som benyttes f.eks. i de pædagogiske professioners arbejde, reelt bidrager til at konsolidere eller ligefrem skabe etniske grupperinger. Både i den offentlige debat og i professionerne benyttes mange grænsemarkører: dansk, hvid, farvet, indvandrer, asylansøger og flygtning, muslim, kristen. Uden at det egentlig er hensigten, betyder det, at bestemte grupper af mennesker afgrænses og udpeges som anderledes. Efter at have genlæst *Ethnic Groups and Boundaries* bliver man i hvert fald bevidst om, at professionernes arbejde med integrationssspørgsmål er uløseligt forbundet med udpegninger af grupperinger og problemkategorier, som fra det perspektiv måske snarere skabes og opretholdes end overkommes gennem det systematiske fokus på kulturelle særtræk og distinktioner.

REFERENCE

Barth, Fredrik (ed.). 1969. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Little, Brown and Company. Boston.